

Het ontbreken van een echt politiek denken en handelen als bepalende factor in de toenemende verharding van ons maatschappelijk klimaat

1. Een blik op onze postpolitieke samenleving

Inleidend

Vanuit de werking van Victoria Deluxe – een sociaal-artistieke en stedelijke praktijk - stellen we ons vaak de vraag in hoeverre wij samen met andere organisaties uit het middenveld aansluiten bij de dagelijkse werkelijkheid van mensen die meestal weinig anders kunnen dan ‘overleven’. Onze vaststelling is dat er steeds minder politiek begrip, aandacht en zorg voor de kwetsbaren in onze samenleving is. Burgers die in problemen zitten, worden in de eerste plaats zelf verantwoordelijk gesteld voor hun situatie, en moeten zich steeds vaker zelf zien te beredderen. Een vraag die zich daarom opdringt, is of we binnen het basiswerk niet meer moeten streven naar een gericht en bewust politiek handelen. Dit veronderstelt een voortdurende maatschappelijke alertheid en een bereidheid om bewust tijd te investeren in het maken van politieke analyses enerzijds en het ontwikkelen van politieke acties anderzijds. In dit kader is het belangrijk om politiek handelen niet te verwarren met partijpolitieke inzet. Het eerste veronderstelt een onafhankelijke positie die ideologisch denken en oppositie toelaat. Het tweede houdt heel vaak in dat de ‘tucht’ van de partij een onafhankelijk en vrij denken verhindert.

1.1. De verharding van het maatschappelijke klimaat

Een belangrijke vaststelling is dat het sociale klimaat in België en bij uitbreiding – in gans Europa – wordt gekenmerkt door een aanhoudende verharding. Belangrijkste oorzaak hiervan ligt mijns inziens bij de ‘depolitisering’ en ‘ontideologisering’ van onze samenleving. Het ongebreidelde consumentisme geldt actueel als de belangrijkste bindende factor. Veel burgers zijn aangewezen op zichzelf en maken deel uit van een ‘investeringsmaatschappij’. Onze samenleving is een samenleving van de markt. Ondernemingszin en concurrentie staan met stip genoteerd. Zelfs de stedelijke overheden hanteren steeds vaker de retoriek waarbij de burgers als ‘aandeelhouders’ worden benoemd. Daarnaast overheerst het kunstmatige begrip ‘veiligheid’ – wat op zich geen politiek begrip is – de politieke agenda’s. Angst en onveiligheidsgevoelens zijn hiervan het maatschappelijk gevolg. Het thema veiligheid verdringt alle andere belangrijke sociale en politieke thema’s. De roep om controle, toezicht en repressie komt voort uit deze angst en dit onbehagen. De dreiging van misdaad en terreur beheersen de columns van de kranten, de nieuwsredacties en heel wat wandelganggesprekken. Dit terwijl het wereldwijde en cross-culturele geweld waar vrouwen het slachtoffer van zijn, de vaak uitzichtloze vormen van bestaansonzekerheid die worden veroorzaakt door het economische geweld nauwelijks tot niet doordringen tot het maatschappelijke en politieke debat. Binnen het publieke domein ontbreekt het ons aan een structurele benadering van maatschappelijke en politieke vraagstukken. Het ‘lege’ klimaat maakt het voor veel mensen moeilijk om zich weerbaar op te stellen, de straat op te gaan of protest aan te tekenen. De sociale bewegingen hebben het vaak moeilijk om adequaat te reageren. Wie zich vandaag kritisch en ideologisch weerbaar opstelt, wordt vaak als verzuurd of gefrustreerd omschreven.

Als burgers stellen we alles in het werk om pijn, leed en bestaansonzekerheid te vermijden, terwijl we als mediaconsumenten haast gedwongen toekijken hoe anderen het ondergaan. Heel wat TV-programma's hanteren formats waarbij 'eliminatie' het hoofdprincipe is geworden: Big Brother, Temptation Island, Boer zoekt vrouw,...; de gedwongen eliminatie van anderen houdt heel vaak in dat het 'ethisch handelen' wordt weggedacht en uitgeschakeld. De wet van de jungle verdringt het nadenken en het zoeken naar het 'goede' leven. Bildung en volksverheffing zijn niet langer leidmotieven in het opvoeden van jonge mensen. Het idee dat er een alternatief is voor de huidige samenleving is verdwenen, omdat we het idee van de maakbaarheid ervan hebben opgeheven.

Daar bovenop worden jonge mensen in de context van onze neoliberale samenleving voortdurend aangemoedigd om (economische) risico's te nemen. Terwijl mensen binnen hun private leven alle vormen van onzekerheid willen bestrijden, worden ze in het economische en publieke leven voortdurend uitgedaagd tot ongebreideld avontuur. Eén voorbeeld om dit te illustreren: handelen en verhandelen op de beurs valt niet meer of minder samen met het handelen in onzekerheid.

1.2. Bestaansonzekerheid in plaats van onveiligheid

In tegenstelling tot de begrippen angst en onveiligheid herintroduceer ik graag het begrip bestaansonzekerheid. De plaats die mensen al dan niet innemen in het productieproces, hun economische waarde, wordt een steeds belangrijker factor in de afweging welk soort sociale zekerheid (of steun) iemand kan genieten. Met enkele voorbeelden tracht ik dit te illustreren: Heel wat mensen die uitkeringsgerechtigd zijn en van een vervangingsinkomen leven, worden binnen het activeringsdiscours steeds zwaarder onder druk gezet. Wie werkloos is, wordt door de RVA voortdurend op de hielen gezeten. Steeds vaker hoor je ook de roep om economisch niet-productieve mensen gedwongen gemeenschapswerk te laten verrichten. Mensen zonder papieren worden als 'illegaal' gelabeld en hen wordt de toegang tot de gezondheidszorg steeds moeilijker gemaakt. Tijdens het lesgeven aan een groep studenten pleitten een aantal van deze jonge studenten voor het afschaffen van het vervangingsinkomen t.a.v. burgers die niet 'willen' werken. Deze burgers werden omschreven als 'profiteurs' die moeten worden gesanctioneerd. 'Eigen schuld, dikke bult' dus. In de diepere bevraging van deze studenten viel op dat ze over nauwelijks tot geen ideologische referentiekaders beschikken om performante maatschappelijke analyses te maken. Om een mening of oordeel te vellen, zijn mensen steeds vaker aangewezen op de waan of de slogan van de dag. In dit verband kunnen we ons de vraag stellen in hoeverre ook de informatie-media niet mee verantwoordelijk zijn voor de afbraak van onze democratie. Paul Belien mag in 'De Standaard' in de nasleep van de moord op Joe Van Holsbeek moslims als volgt omschrijven: *'Deze roofdieren hebben messen. Van kleinsaf hebben ze tijdens het jaarlijkse offerfeest geleerd hoe ze warmbloedige kuddedieren moeten kelen.'*

Het brede terrein van het welzijnswerk bouwt – mede onder druk van een outputgericht beleid - steeds hogere drempels t.a.v. de hulpvragers: wie niet over voldoende motivatie beschikt, wie niet beantwoordt aan het juiste zorgprofiel, wie moeilijk en agressief gedrag vertoont, krijgt het steeds moeilijker om te worden opgevangen en ondersteund. In de doorgedreven professionalisering van het welzijnswerk wordt het lijden en de pijn vervangen door het 'klantbegrip'. Terwijl de

oorzaken van dit lijden steeds minder in rekening worden gebracht, komt de klemtoon steeds vaker te liggen op de mogelijkheden tot symptoombestrijding. Wie de psychotherapeutische handboeken tussen vroeger en nu vergelijkt, kan alleen al in de inhoudstabel afleiden hoe maatschappelijke analyses en oorzakelijke of uitlokkende factoren uit het zorgverhaal werden geamputeerd. Niemand kan echter voorbij de vaststelling dat de economisch dominante sfeer waarin we leven, principieel geen bestaanszekerheid toelaat en heel wat mensen 'ziek' maakt: de vrees voor jobverlies, dreigende reorganisaties, geplande fusies, de stress van het concurreren,...: dit alles maakt dat mensen voortdurend op hun hoede moeten zijn. De ander wordt sowieso als een concurrent beschouwd en niet langer als een 'medestander' of bondgenoot.

De vraag die we ons kunnen stellen is in hoeverre onze politieke instellingen kunnen bijdragen aan een groter gevoel van bestaanszekerheid. Hieraan verbonden is de vraag in hoeverre we ons verlangen naar privaat geluk nog willen en kunnen verbinden met een bevredigende manier van samen leven met onze medeburgers. Typerend voor de actuele politiek is dat er weinig tot geen discussies in politieke termen en rond structurele thema's worden gevoerd. Politici worden haast gedwongen of kiezen er zelf voor om mee in 'de waan van de dag' te stappen. Wanneer de sfeer omslaat, verschuiven ook de electorale verhoudingen. De politieke reacties zijn dan meestal volkomen populistisch van aard: er wordt meer veiligheid en zekerheid beloofd. Geen wonder dat migranten en nieuwkomers als groep binnen deze aanpak worden 'gedemoniseerd'. Ons vermogen tot mededogen en medeleven wordt ondergesneeuwd door het dagelijks benoemen van bepaalde groepen medeburgers als 'indringers', 'criminelen', 'mensen die hier niet mogen zijn'. Economisch gezien staat het echter buiten kijf dat onze Europese economie in elkaar zou storten indien het zwartwerk dat door de 'sans papiers' wordt verricht, zou worden geregulariseerd. Dezelfde neoliberale politici die een inhumain en streng asielbeleid uitvaardigen, aanvaarden de slavenarbeid van de vele duizenden 'sans papiers' en de goedkope arbeidskrachten uit het Oostblok. De consequenties van het openmaken van de vrije markt voor dit soort 'arbeidskrachten' zou centraal in de politieke discussies moeten staan. Alle economische en demografische analyses wijzen er namelijk op dat de Westerse economie haar toekomst maar kan garanderen via een gerichte instroom van arbeidskrachten uit de ons omringende 'derde wereld'. Deze analyses worden echter telkens verzwegen in tijden van electorale koorts.

1.3. Redelijkheid tegenover populariteit

Twee factoren lijken me medeoorzaak voor het verdwijnen van de redelijkheid in het politieke spectrum. In de eerste plaats gooien steeds meer politici aspecten uit hun private leven te grabbel aan het brede publiek. Terwijl de media vaak terecht met de vinger worden gewezen wat betreft hun medeverantwoordelijkheid op vlak van het democratisch deficit, zijn het de politici zelf die voortdurend de media gebruiken om zich privaat te kijk te stellen. Het politieke gezag en de autoriteit die vroeger eigen was aan gezagsdragers, heeft moeten plaatsruimen voor populariteitscriteria. De kookkunsten van Steve Stevaert, de dansspasjes van Vera Dua, het fokken van geiten door Yves Leterme en de fietskunsten van Guy Verhofstadt ontnemen hen van hun klassieke gezag en autoriteit, maar verhogen hun populariteit.

Het populistische karakter dat het huidige politieke klimaat tekent, verhindert dat politici onpopulaire maatregelen kunnen nemen in functie van een algemeen belang. De vox populi – of de stem van het volk – oefent een dwingende invloed uit op de politieke besluitvorming. Terwijl we eigenlijk net het tegenovergestelde veronderstellen: politici – die als verkozen en gelegitimeerde volksvertegenwoordigers – politieke maatregelen en besluiten vertaald moeten krijgen ten aanzien van de bevolking. Politiek bedrijven houdt in dat er wordt beslist op basis van ingenomen standpunten, argumenten en overreding. Om politiek te bedrijven, moet men een duidelijke scheidslijn hanteren tussen het publieke en het private levensdomein en heeft men als opdracht de vox populi aan te zetten tot fundamentele discussies over de belangrijke maatschappelijke vraagstukken.

Een tweede heel sterk werkzame factor is het feit dat in de politiek emoties stilaan de overhand krijgen op wijsheid, begrip en rationaliteit. Over emoties wordt in onze samenleving in steeds positiever termen gesproken terwijl het de vraag is in hoeverre emoties politiek relevant kunnen zijn. De sterke werkbaarheid van emoties is heel sterk verbonden met de verhandelbare marktwaarde van heel wat gevoelens. Wie de reclames bekijkt en analyseert, kan vaststellen hoe producten niet worden aangeprezen omwille van hun al dan niet intrinsieke kwaliteit maar vooral binnen de gevoelswereld van de persoon die deze consumeert. Een voorbeeld van politiek misplaatste emotionaliteit betreft het multiculturele debat. Los van rationale en feitelijke argumenten worden verhalen ontwikkeld waarbij ons wordt verteld hoe we dreigen ‘overspoeld’ te worden door vluchtelingen en migranten en worden sociale en culturele verschillen onlosmakelijk met de islam verweven. Eén illustratie hiervan: volgens Brussels parketwoordvoerder Jos Colpin meenden zowat alle ooggetuigen van de dodelijke steekpartij in Brussel-Centraal dat ze Noord-Afrikanen hebben gezien. Ondertussen weten we dat het om twee Polen ging.

De politieke wereld heeft meer dan ooit behoefte aan redelijkheid. Redelijkheid veronderstelt de mogelijkheid om te kunnen denken en werken op lange termijn en biedt de mogelijkheid om in te gaan op de complexiteit van heel wat maatschappelijke en politieke vraagstukken. Redelijkheid houdt ook in dat beloftes worden vervangen door meer open en zoekende perspectieven die een interactie tussen het verleden, het heden en de toekomst impliceren. Zowat alle economische, ecologische en ethische dilemma’s verlangen een ingaan op de complexiteit en hebben geen baat bij impulsieve en emotionele acties en reacties.

1.4. De ware aard van het verschil ¹

Heel wat spanningen in onze samenleving komen voort uit het feit dat we niet allemaal hetzelfde zijn en ook niet willen zijn. Als we dit feit niet erkennen, komen we terecht in een opgelegde en kunstmatige sfeer van ‘verdraagzaamheid’. Terwijl eigenlijk de vraag moet worden gesteld welke groepen zich kunnen identificeren met welk soort activiteiten. Het is meer dan ooit noodzakelijk mensen de vrijheid te gunnen om te voelen en denken wat ze willen, ook al zijn dat ideeën en gedachten die niet stroken met wat we in het handelen veronderstellen of verwachten.

In het politieke discours – over heel Europa – wordt er gepleit om dezelfde (Europese – Westerse) waarden en normen te delen. Het lijkt de bedoeling te zijn om in korte

¹ deels verwijzend naar: ‘Over cultureel bemiddelaarschap’ – tekst op de website www.victoriadeluxe.be – geschreven door Dominique Willaert en Leen Vandervorst

tijd een mentale aanpassing van alle betrokken burgers door te drukken. Wie binnen een politiek denken en handelen binnen één à twee generaties assimilatie – benoemd als ‘integratie’ - veronderstelt, schept scherpe en extra maatschappelijke spanningen.

Op politiek vlak moeten we blijven vertrekken van het beginsel van gelijkwaardigheid in gans ons handelen. Geen discriminatie en geen tolerantie t.a.v. situaties en gedrag die anderen kwetsen of schaden.

Het ‘diversiteitsdiscours’ lijkt vandaag echter onder impuls van de usurperende economische realiteit en de belangen van het bedrijfsleven te verschuiven in de richting van een ‘toedekkend’ en ‘veresthetiserend’ discours. Het neoliberale systeem is de sociale wetenschappen steeds vlugger af in het uitdenken van concepten en strategieën om allerhande maatschappelijke fenomenen met een kritisch of geladen potentieel te neutraliseren. We zien de tendens van een ‘veresthetisering’ van maatschappelijke problemen en uitdagingen ontstaan, waarbij het inhoudelijke en structurele wordt vervangen door het individuele en vormelijke. Een duidelijk voorbeeld van deze tendens vinden we in het politieke veld ter linkerzijde waar we de overgang kunnen vaststellen van het (her)verdelingsdiscours naar dat van de actieve welvaartstaat. In het huidig gehanteerde discours van de ‘Derde Weg’ wordt werkloosheid steeds minder opgevat als een structureel probleem (te kort aan jobs) maar eerder als een gebrek aan scholing, een gepsiologiseerde ‘werkonwilligheid’ van de individuele werkloze. Daarbovenop krijgen we voortdurend de boodschap dat de liberalisering van de markt de armen ten goede komt. Terwijl bepaalde economen en andersglobalisten dit credo op feitelijke basis kunnen weerleggen.

In het ‘diversiteitsdiscours’ merken we een gevaarlijke tendens tot het neutraliseren van de verschillen. We spreken niet meer over ‘uitsluiting’, we spreken niet meer over de klassenmaatschappij of over cultuurverschil, we benoemen ‘diepe kloven van verschil’, diepe breuklijnen in de samenleving vandaag als ‘diversiteit’ en ‘leren omgaan met diversiteit’. Woorden verraden vaak ons denken en wie zich in de buitenrand van de samenleving moet conformeren met een ‘diversiteitsdiscours’ kan zich evengoed genegeerd voelen. Tot zolang de Rachids en Mohammeds worden gediscrimineerd in hun zoektocht naar werk en op de werkvloer, is er sprake van een ernstig democratisch deficit. Het enige mogelijke antwoord bestaat uit politieke maatregelen die iedere vorm van discriminatie op basis van afkomst trachten te bestrijden.

1.5. Democratie en pluralisme

Democratie is een keuze waarin het pluralisme inherent is, waarin pluralisme reeds van bij de keuze fundamenteel aanwezig is, waarin alles aan debat onderhevig kan zijn en mag zijn en is. Wat ooit werd beslist op grond van dwang en dogma’s wordt in een democratie onderwerp van discussie. Dat betekent dus ook dat niemand weet welke argumenten uiteindelijk zullen of kunnen winnen. En dat geen enkele opinie bij voorbaat de juiste is.

Overtuigde en goedmenende democraten zijn dus bescheiden. Ze weten dat ze niet alles weten, dat ook anderen het bij het rechte eind kunnen hebben, ze zoeken en verhopende tegenspraak. Nu wordt deze opvatting van democratie steeds minder gedeeld. Bij een aantal vermeende progressieven ontwikkelt zich een denken waar

democratie een proces lijkt dat leidt naar een vooraf gegeven uitkomst. Democratie is dan volgens de progressieven het streven naar verdraagzaamheid of een vredig samen leven.

Het is vanuit een kritisch denken dat we kunnen beseffen dat binnen het discours over interculturaliteit en diversiteit de verschillen tussen mensen niet het gevolg zijn van essentiële, immateriële cultuurverschillen, maar een kwestie zijn van historisch gegroeide vormen van structureel ondersteunde ongelijkheid en uitsluiting. Het gaat in essentie om de ongelijke toegang tot 'de bronnen van de samenleving', om ongelijke toegang tot de dominante middelen en repertoires binnen de samenleving, alsook om ongelijke toegang tot betekenisgehelen. Mensen delen vanuit hun sociale positie en levenservaringen andere archieven.

In onze actuele samenleving wordt verondersteld dat het liberale principe van individuele rechten en de nood aan een sociale en politieke eenheid in elke democratie moeten samen vallen. Individuele vrijheid en pluralisme enerzijds en gelijkheid en gelijkwaardigheid anderzijds zijn echter twee verschillende tradities die in wezen tot politieke spanningen en conflicten kunnen leiden. Lange tijd werden de hieruit voortvloeiende conflicten als legitiem beschouwd. Pas in de recente geschiedenis – met de introductie van de 'Derde Weg' – worden deze spanningen gemaskeerd. Nochtans kunnen we ervan uitgaan dat deze onoplosbare spanning onze democratie kan dynamiseren en een ideologische positionering kan garanderen. De idee van een perfecte consensus – of een harmonieuze collectieve wil – is een gevaarlijke en nefaste positie.

Op het Gentse stedelijke beleidsvlak valt de 'paarse' coalitie heel sterk op in het zich naar buiten toe profileren als een hecht politiek blok. In de verkiezingscampagne in de aanloop van de laatste gemeenteraadsverkiezingen was het dan ook geen toeval dat Freya Vandenbossche 'samen op het bankje' ging mijmeren met Guy Verhofstadt. Nochtans vertegenwoordigt Verhofstadt een voluntarisme en liberalisme dat haaks staat op de ideologische onderbouw van het socialisme dat Freya Vandenbossche verondersteld wordt te verdedigen. Het voortdurende pleidooi voor belastingsverlagingen door Verhofstadt & co staat haaks op de nood aan een herverdelingsdiscours en rijkdombestrijding die vanuit de socialistische ideologie zou moeten worden verdedigd.

Het politieke heeft in wezen altijd te maken met conflict en tegenstellingen, het gaat altijd gepaard met de formatie van een 'wij' versus 'zij'. Chantal Mouffe en Ernesto Laclau verwijzen in hun denken naar de lacaniaanse psychoanalyse: 'antagonismen komen juist voor, omdat wij, als sociale agenten, niet bij machte zijn onze identiteit volledig te ontwikkelen. Een antagonisme ontstaat wanneer de aanwezigheid van 'de Andere' mij verhindert om volledig mezelf te zijn.'² Sociale formaties worden gevormd aan de hand van antagonistische relaties, waardoor zich tussen sociale agenten politieke breuklijnen vestigen en verschillende identificaties vorm aannemen.³

In de lijn van dit denken, moeten we er vanuit kunnen gaan dat binnen de politiek verschillende groepen strijden om politieke macht. Het politieke terrein is nooit neutraal, zoals nu vaak wordt verondersteld. De nieuwe generatie jongeren socialiseren zich in een politiek en maatschappelijk landschap waarbij het

² De Vos Patrick; Het politieke denken van Chantal Mouffe – Ya Basta! Globalisering van onderop!

³ Howarth David; Discourse Theory and Political Analysis. In: Elinor Scarbrough & Eric Tanenbaum (red.), Research Strategies in the Social Sciences: a Guide to New Approaches, Oxford, Oxford University Press, 1998

(neo)liberalisme als de enige mogelijke ideologie wordt voorgesteld. 'Het einde van de geschiedenis' van Fukuyama hield dan ook in dat het einde van de politiek werd verondersteld. Ook binnen het Vlaamse politieke landschap is het idee van ideologische strijd en politiek pluralisme begraven. Consensuspolitiek, goed en deugdelijk bestuur, hebben de notie van ideologische strijd vervangen en verhinderen de mogelijkheid dat jonge mensen politiek en ideologisch worden gevormd en opgeleid. In die zin vertoont het paarse politieke project heel wat totalitaire trekken die elke vorm van contestatie tracht te neutraliseren.

Binnen onze praxis zijn we er meer dan ooit van overtuigd dat de diverse vormen van ongelijkheid die er door de vrije markteconomie worden geproduceerd, moeten worden benoemd en bestreden in de vorm van een oppositioneel politiek handelen. In dit politieke handelen moet er aldus geleerd en geoefend worden hoe men in discensus en conflict kan treden en hoe dit binnen de publieke ruimte en het publieke domein kan worden gearticuleerd.

In ons huidige politieke landschap zijn de meeste democratische partijen naar het centrum opgeschoven. Ze spreken hetzelfde soort taal en de enige tegenstanders situeren zich in extreem-rechtse en extreem-linkse hoek. De manier waarop het Generatiepact tot stand kwam, is een sterke illustratie van hoe veronderstelde ideologische tegenstellingen tussen diverse partijen werden geneutraliseerd. De concerten voor verdraagzaamheid zijn een andere illustratie van hoe een politieke strijd wordt vervangen door maatschappelijk entertainment.

Verdraagzaamheid is een 'leeg' begrip en staat haaks op de noodzakelijke strijd tegen elke vorm van discriminatie en ongelijkheid. Uit een recent onderzoek onder leiding van VUB-socioloog Marc Hooghe blijkt dat heel wat jongeren vijandig staan tegenover holebi's en uit ditzelfde onderzoek blijkt dat ongeveer 60% van de jongeren de aanwezigheid van migranten als bedreigend ervaart. We hebben nood aan 'politieke opvoeding' van onze jongeren willen we ten aanzien van de toekomst voorkomen dat we met dergelijke schrikbeelden worden geconfronteerd. Het idee dat jonge mensen politiek moeten worden gevormd en opgeleid, staat echter haaks op de vaststelling dat in onze huidige samenleving het consumentisme als betekenis-systeem centraal is komen te staan. De huidige samenleving van consumenten vervreemdt steeds sterker van het streven naar zin- en betekenis binnen een geestesleven. Dit leidt tot een soort anti-intellectualisme die van onze maatschappij een 'egalitaire' samenleving maakt. Deze egalitaire samenleving laat in wezen geen pluraliteit toe en gaat steeds moeilijker om met de noties gezag en autoriteit, noch van politieke, noch van geestelijke of intellectuele signatuur. Denken wordt steeds vaker als een soort niet-productieve arbeid beschouwd. Kranten worden steeds sterker 'lege' gemeenplaatsen waar je voortdurend uitspraken vindt als: *'Wij willen gewoon een lekkere taart bakken voor de mensen. Iedereen lust toch taart?'* of *'Wij hebben het allebei moeilijk met mensen die overal iets meer achter zoeken'*.⁴

1.6. De egalitaire samenleving

We kunnen vaststellen hoe de private of particuliere levenssfeer steeds sterker 'onderwerp' van het politieke is geworden. Heel wat zaken en aspecten die in wezen tot de particuliere levenssfeer behoren, zijn collectief gemeengoed geworden. In die zin zouden we kunnen stellen dat er een soort vermaatschappelijking van de politiek is voltrokken. Dit houdt als het ware in dat de maatschappij van al haar leden

⁴ Mathias en Staf Coppens in 'Zeno' – bijlage bij De Morgen van zaterdag 4 november 2006

verwacht dat zij zich gedragen alsof zij behoren tot één reusachtig gezin, dat slechts één mening en één belang heeft. Op die manier komen we in een samenleving terecht die van haar burgers verwacht dat deze zich zullen houden aan een stel regels en gedragingen. Deze voorschriften hebben tot doel om burgers te conformeren in een keurslijf van 'goed gedrag'. Hannah Arendt⁵ verwijst in dit verband naar de opkomst van de massamaatschappij en het verschijnsel waarbij een stelsel van gedragingen (sociaal wenselijk gedrag) in plaats van zelfstandig handelen de toetssteen voor intermenselijke betrekkingen is geworden. Actueel vertaalt dit verschijnsel zich heel sterk in een gedrag van 'strategische navigatie' die heel wat burgers hanteren. In dit strategisch gedrag wordt vooral gestreefd om een maatschappelijke positie te verwerven of deze veilig te stellen en is het streven naar een 'vrije of autonome' opstelling niet langer een optie.

Op politiek vlak komt dit er op neer dat er wordt gestreefd naar een conformisme dat het publieke domein beheerst en niet langer naar een politiek handelen dat streeft naar uitzonderlijke daden.

De klassiek economische, liberale ideologie heeft als dusdanig een communistische gedaante aangenomen. Zij neemt immers aan dat er voor de samenleving in haar geheel slechts één gemeenschappelijk belang is en de 'vrije markt' het gedrag van de mensen in goede banen leidt en hun tegenstrijdige belangen tot overeenstemming brengt. Zo lees en hoor je steeds vaker dat de armoede-problematiek slechts door het vrij maken van de economische markt kan worden aangepakt.

2. Het ontwikkelen van een tegenstrategie

2.1. Het geloof in een socialistisch alternatief

Ten opzichte van de heersende en dominante neoliberale ideologie proberen we met een sociaal-artistieke werking als Victoria Deluxe een tegenstrategie te ontwikkelen. We hanteren voor ons soort werk de metafoor van 'een eiland van verzet'.

Dit houdt in dat we vanuit de signalen die we vanuit de onderkant van de samenleving ontvangen, willen streven naar een structurele verbetering van de bestaansvoorwaarden van minderheidsgroepen.

Niet de positie waarin de meerderheid van de bevolking zich bevindt, is ons referentiepunt, maar wel de structurele positie van de mensen die zich aan de onderkant of de basis van onze samenleving situeren.

Het ontwikkelen van een tegenstrategie is gericht op een zoektocht hoe we particuliere en gedeelde ervaringen kunnen omzetten in een politiek handelen dat aandringt op structurele maatregelen. Deze keuze houdt in dat een werking als deze zich niet op basis van een kerntakendebat kan legitimeren. Het kerntakendebat dat overall opduikt, heeft namelijk als nefast gevolg dat men zich niet langer verzet tegen de uitsluitingsmechanismen en de gedreiveerde positie van heel wat burgers in onze samenleving. Het zich beroepen op kerntaken fungeert meestal als legitimering van de eigen organisatie of werking en sluit meestal aan bij wat de overheid van ons verlangt. En het verlangen van de overheid heeft zelden te maken met het empoweren of het bewust maken van onze bevolking.

In de uitbouw van een tegenstrategie verwerpen wij de neoliberale ideologie en de begrippen en definities die hieruit voortvloeien: economische groei, flexibilisering,

⁵ Arendt Hannah, *Vita Activa – De mens: bestaan en bestemming*. 1958 – Boom - Amsterdam

competitiviteit, ondernemingszin, creative communities,...zijn even zoveel begrippen die onze samenleving versplinteren. In plaats hiervan geloven we veel sterker in een zoektocht waarbij we de burgers opnieuw willen verbinden met oude ideologische referentiekaders. Het lijkt ons meer dan ooit een uitdaging voor zowel de vakbonden, de middenveldorganisaties en het onderwijs om linkse ideologische referentiekaders - en het politieke denken dat hieruit voortvloeit - te herintroduceren en te onderwijzen. Op die manier groeit de kans dat de huidige en nieuwe generaties opnieuw kunnen geloven in een socialistisch alternatief dat het streven naar sociale rechtvaardigheid, het herverdelen van de rijkdom en het streven naar mondiale solidariteit centraal stelt. Het moge duidelijk wezen dat het socialistische alternatief dat we voor ogen hebben veraf staat van het huidige SP.A – beleid en ook Groen! op vandaag onvoldoende als een alternatief fungeert.

2.2. Een politieke wederopbouw vanuit onze steden

De ongelijk verdeelde capaciteiten van verschillende sociale groepen om in de informatiemaatschappij mee te evolueren, brengt een polarisering van in- en uitgesloten burgers met zich mee. Verschillen in opleiding, leeftijd, gender en etniciteit komen aan de oppervlakte en veroorzaken spanningen. De belangrijkste dualisering is echter die tussen de kosmopolitische kansrijken en de plaatsgebonden kansarmen. De kosmopolitische elite, die dagelijks in verbinding staat met de hele wereld (functioneel, sociaal en cultureel) staat pal tegenover de traditionele reflexen van de lokale gemeenschappen, die krampachtig vasthouden aan hun plekken en plaatsen. Zij trachten hun plaats te verdedigen tegenover de mondiale krachten die hun leven bepalen zonder dat ze er vat op hebben.

Een grote uitdaging voor het lokale beleid is het streven naar nieuwe vormen van lokaal bestuur waarbij de meest kwetsbare burgers opnieuw een stuk controle kunnen krijgen op het eigen leven en de eigen buurt waartoe men behoort.

Het democratisch deficit dat op vandaag ook heerst binnen de lokale beleidsvoering, heeft o.a. sterk te maken met het quasi private karakter en/of managementsdenken dat heel wat stadsdiensten typeert. Deze privatisering maakt dat het nog moeilijker dan voorheen is om politieke controle op deze diensten uit te oefenen.

We wijzen in dit verband ook graag op de dreiging die uitgaat van de intimisering van de publieke ruimte. Sennett⁶ beschrijft hoe de publieke omgang met elkaar verschaalt ten voordele van een toenemende privatisering en individualisering. Het feit dat we nu in de netwerkstad vooral de nadruk leggen op gekozen relaties, maakt dat we steeds meer de confrontatie met ongekozen mensen, met vreemden uit de weg gaan. Hierdoor wint de intieme omgang met elkaar aan belang, ten nadele van het openbare of publieke leven.

Deze dreiging wordt door de politieke overheden ernstig onderschat. In de individualisering en intimisering van de samenleving schuilt namelijk het risico van het depolitiseren van onze samenleving.

Een politieke wederopbouw vanuit onze steden kan er uit bestaan dat de publieke ruimte zo wordt ingericht dat er heterogeniteit, uitwisseling en nabijheid wordt mogelijk gemaakt tussen verschillende groepen burgers.

⁶ Sennett Richard, 'The Fall of Public Man' – Penguin Books, 1977.

Als stedelijke overheid moet men zich vooraf bewust zijn dat men nooit kan weten welke groepen precies de publieke ruimte (tijdelijk) zullen toe-eigenen. De publieke ervaring hangt dus samen met de dominantie van bepaalde groepen, elk met hun eigen gedragscode of ritualisering over bepaalde plaatsen. De uitdaging is om deze dominantie niet tot onveiligheid(s)(gevoelens) te laten escaleren.

De stad kan experimenteren in samenlevingsvormen waarin de mogelijkheid ligt vervat tot het hanteren van diverse gedragscodes en belangrijke waarden als pluralisme en verdraagzaamheid die zowel publiek als politiek kunnen verankerd worden.

In het huidige onveiligheidsdiscours vergeten de overheden dat het vooral dominante maatschappelijke groepen zijn die de publieke ruimte innemen. Alleen valt dit minder op omdat het dichterbij de heersende normen aanleunt. Heel veel van de onveiligheidsgevoelens verwijzen gewoon naar een ervaren gevoel van storend gedrag. Men wil niet met andere levensstijlen in contact komen en ontvlucht plaatsen waar dit zou kunnen gebeuren. De publieke ruimte in de binnensteden wordt veeleer gereduceerd tot gecontroleerde winkelwandelstraten in plaats van plekken waar uitwisseling en ontmoeting mogelijk worden.

Verkrotting en stadsvlucht trekken kansarmen, migranten en vluchtelingen aan. Deze wijken werden en worden door iedereen die kansen genoeg had om er niet te moeten wonen, gewoon gemedend. De echte publieke ruimte sterft steeds meer af ten voordele van een commerciële publieke ruimte in het stadscentrum of langs de invalswegen.

In de politieke wederopbouw vanuit een stedelijke schaal is het noodzakelijk om de vaak tegengestelde belangen van diverse groepen burgers te erkennen. In een concept waarbij we opnieuw geloven in het begrip politieke vorming moeten burgers kunnen oefenen in hoe ze hun belangen kunnen verdedigen. Dit komt er op neer dat men binnen de democratische ruimte in conflict mag treden. In deze context verwijs ik graag naar het fenomeen waarbij de vorige burgemeester van de stad Gent door de media werd gemythologiseerd. Niet op basis van het uitgevoerde beleid, maar op basis van hoe de media Frank Beke hebben gestilleerd, werd hij uitgeroepen tot de meest populaire burgemeester van Vlaanderen. Dit terwijl heel wat groepen de toegang tot de publieke ruimte (o.a. debatten, manifestaties, straatmuzikanten) door diezelfde burgemeester werd onthouden of hierin met ernstige obstructie werden geconfronteerd.

2.3. Een verantwoord(elijk) burgerschap op basis van ideologische positionering

Binnen onze praktijk kiezen we er bewust voor om ons ideologisch te positioneren. Hieronder verstaan we een gezichtshoek waarbij elk van ons gesitueerd is. We veranderen soms wel van plaats, onze meningen en visies evolueren, maar we staan nooit in een neutrale ruimte. We bevinden ons altijd binnen een ideologisch veld met een bepaalde oriëntatie. Deze positionering maakt dat we voortdurend met elkaar in dialoog en strijd gaan over welk soort waarden we willen voorstaan. We moeten durven erkennen, dat in vergelijking met dertig jaar geleden, er op vandaag niet meer wordt gedebatteerd of de toekomst kapitalistisch, socialistisch of fascistisch zal zijn. Deze elementaire maatschappelijke en ideologische opties worden niet meer beschouwd als iets waarvoor je kunt kiezen. De fundamenteel maatschappelijke vraagstukken zijn jammer genoeg gedepolitiseerd.

De bewuste keuze om onszelf als een politiek subject te beschouwen, houdt in dat we ervan uitgaan dat we over bepaalde vermogens beschikken: dit maakt het mogelijk dat we kunnen zoeken hoe we verantwoordelijke burgers kunnen zijn. Door middel van de rede en dagelijkse, concrete ervaringen komen we tot de vaststelling dat we in staat zijn 'tot'. Dit houdt o.a. in dat we ons eigen handelen proberen te verbinden met het zoeken hoe we in staat zijn om beslissingen te nemen in vaak complexe situaties. Iedereen binnen onze samenleving beschikt over 'hulpbronnen' die we kunnen bruikbaar maken t.o.v. elkaar.

In de dagelijkse praktijk proberen we te evolueren van een perspectief van 'klacht' naar een perspectief van 'kracht'. We trachten elkaar niet langer als 'machtelozen' te beschouwen. We gaan er met andere woorden van uit dat ieder van ons over een potentieel aan kracht beschikt, dat ons in staat stelt om dagdagelijks te 'handelen'. We verlaten de positie van een 'slachtofferschap' en gaan op zoek hoe we in deze of in een andere situatie kunnen 'handelen'. Dit handelen is heel breed en divers: van het creëren van nabijheid, het vertellen en ontwikkelen van verhalen en deze omzetten in vormingsmomenten of theatervoorstellingen, het zoeken naar betere bestaansvoorwaarden voor menige participant, het schrijven van opiniestukken en visieteksten tot actie voeren.

Het zoeken en streven naar 'hoop op een rechtvaardige wereld' loopt als een rode draad doorheen onze werking. We hopen dat er altijd rechtvaardige mensen zullen zijn: mensen, heel vaak eenvoudige mensen, die in moeilijke situaties ongewone dingen doen: het opvangen en ondersteunen van 'sans papiers', het ondersteunen van armen en mensen met een psychiatrisch probleem, het durven werken buiten de veilige grenzen van de instituties, het oproepen tot burgerlijke ongehoorzaamheid wanneer onze wetten tekort schieten,...

In onze praktijk is het belangrijk om de plaats van diegenen die lijden te kunnen innemen om tot een verantwoordelijk burgerschap te komen. Of om het anders te formuleren: de armen, de maatschappelijk uitgesloten zijn vaak onze leermeesters. Het kiezen om de armen en maatschappelijk uitgesloten burgers als referentie te beschouwen, houdt in dat we ons als een sprekend en handelend wezen hiertoe moeten verhouden. Het zijn hun ervaringen, verhalen, getuigenissen die zowel het maatschappelijke onrecht als hun zoektocht naar een zin- en betekensvol bestaan tot uitdrukking brengen, die we moeten opnemen, bemiddelen en communiceren.

Vanuit deze keuze komen we haast altijd in een oppositionele positie terecht. Dit betekent dat we altijd over de halflege fles moeten spreken en ons nooit kunnen blindstaren op de halfvolle fles. In de context van vandaag houdt dit bijna steeds in dat beleidsmensen dit als een 'verzuurd' discours percipiëren. Het benoemen en beklemtonen van maatschappelijk onrecht wordt zelfs binnen een partij als de SP.A steeds minder getolereerd. Vanuit deze ethische opstelling zijn we genoodzaakt om ons ideologisch te positioneren. We kiezen bewust om aan de zijde te staan van de kwetsbare en vaak uitgesloten burgers en ons te verzetten tegen elke vorm van denken en handelen die mensen uitsluit en de garanties op een menswaardig leven ontnemt. Dit houdt in dat we per definitie opkomen voor de minderheidsgroepen in onze samenleving.

2.4. Het streven naar sociale verbondenheid in de stedelijke leefcontext

We verbinden dit streven graag met de vaststelling dat de identiteitsopbouw in onze samenleving steeds sterker afhankelijk wordt van het kunnen deelnemen aan vormen van expressieve consumptie. De erosie van de stedelijke, civiele samenleving in combinatie met de toegenomen individualisering maakt dat de meeste mensen consumeren om zich maatschappelijk te profileren. Dergelijke contacten kunnen omzeggens overal (en ook virtueel) plaatsvinden rond veel thema's. Hoe kan het ook anders in een samenleving die volledig door de markt wordt ingepalmd en waarin vrijwel elke andere manier van sociale verbondenheid wordt 'gedeconstrueerd' of commercieel gerecupereerd (cf. jeugdsubculturen). Maar niet iedereen heeft de middelen tot relaties over grote afstand en in verscheidene netwerken. Mensen brengen nog steeds de meeste tijd door in een reële omgeving. Ontmoetingen vergen nog steeds plekken. Er kan een gedeelde cultuur ontstaan binnen bepaalde (publieke) plekken. In die zin merken we in de praktijk dat het vandaag veel minder gaat over een constructie van een volk, maar wel over de identiteit van een plaats. Steden, wijken, buurten winnen aan belang. Samenlevingsopbouw zoekt naar interacties tussen bewoners en gebruikers, tussen gevestigden en nieuwkomers, die elk hun steentje bijdragen tot de identiteit van een plek. Deze hernieuwde belangstelling voor wijk en stad kan niet los worden gezien van het tanend belang van de natiestaat in een globaliserende wereld.⁷

In onze werking kiezen we voor de stad als de plaats bij uitstek voor sociale en politieke wederopbouw. Ze is groot genoeg om de complexiteit van de wereld te omvatten en ze is klein genoeg om nieuwe vormen van radicale democratie uit te werken.

In de maatschappelijke zoektocht van mensen om de bestaansvoorwaarden ingevuld te krijgen, krijgt culturele participatie een steeds groter wordende betekenis en plaats binnen mensen hun leven. De sociaal-artistieke werkmethode kan in deze heel sterk als een nieuwe vorm van 'community building' of samenlevingsopbouw worden beschouwd. In dit soort samenlevingsopbouw verwerpen we de toegenomen responsabilisering van de individuele burger, maar beschouwen we deze burger als een onderdeel van een grotere 'gemeenschap' waar vanuit een collectief denken en handelen moet worden mee omgesprongen.

Vanuit onze praktijk valt op hoe bepaalde niet geïnstitutionaliseerde projecten in de stedelijke leefcontext de publieke ruimte opnieuw kunnen dynamiseren en verrijken. In de toekomst ligt er een belangrijke uitdaging voor ons in de manier waarop verschillende organisaties (met een vaak groot informeel karakter) zich tot een netwerk kunnen ontplooiën om deze doelstelling gezamenlijk te realiseren.

2.5. Deelname aan het publieke debat

In het publieke debat wordt de stem van minderheidsgroepen steeds minder opgenomen. Het populistische karakter van veel debatten, het denken in kwantitatieve termen (de meerderheid van de mensen vindt...) maakt dat de positie van de meest kwetsbaren in onze samenleving nog slechter is geworden. Een grote opdracht voor veel organisaties uit het middenveld kan er uit bestaan om de stem en de signalen van onderuit een volwaardige plek in het publieke debat te geven.

⁷ Verwijzend naar dit door Eric Corijn gehanteerde discursus in veel debatten en gepubliceerd tekstmateriaal

Armoede en uitsluiting worden vaak op een instrumentele manier benoemd en benaderd. Er wordt zelden tot nooit gesproken in termen van sociale klassen, verdringings- en uitsluitingsmechanismen.

Binnen deze optiek is het belangrijk dat er binnen het publieke debat tegenstemmen ontstaan. De consensus, waar de neoliberale samenleving zo sterk op aandringt, moet worden verstoord. Want wat men niet meer wil horen, wordt steeds sterker gecensureerd. Het is vreselijk om te moeten vaststellen dat onze zogenaamde kwaliteitskranten hun opiniepagina's vol drukken met opiniemakers die meestal als BV's kunnen worden gekapitteld. Het zijn publieke opinie – specialisten geworden, die meer dan ooit de echte tegenstemmen uit het publieke debat weren.

Het wordt zaak om in het publieke debat opnieuw de ideologische tegenstellingen en het verschil in belangen te articuleren. In dit publieke debat wordt ons wijsgemaakt dat er geen alternatief bestaat voor het neoliberale economische systeem en de parlementaire democratie ons enige politieke ideaal kan zijn. Terwijl hoofdredacteurs als Yves Desmet het 'paarse ideaal' promoten, is het onze opdracht om het publieke debat in een politieke ruimte te plaatsen waarin er ruimte is voor conflict en onenigheid. Alleen op die manier kunnen we voorkomen dat uitgerangeerde groepen gaan radicaliseren. In dit verband wijst Zizek ons op de 'hartstocht voor het reële': *'Omdat we leven in een universum van levenloze conventies kan de authentieke ervaring voor heel wat mensen alleen maar een uiterst gewelddadige, schokkende beleving zijn. Pas dan hebben we het gevoel dat we naar het echte leven zijn teruggekeerd.'*⁸

In dit publieke debat moeten we ook durven komaf maken met het onhygiënisch taalgebruik dat schering en inslag is: de creatieve of artistieke samenleving, inclusief beleid, negotiëren,... zijn allen neoliberale termen die het echte politieke spreken hebben vervangen. Het gebruik van deze termen lijkt er op te wijzen alsof er een maatschappelijke overeenkomst zou bestaan rond de grote sociale vraagstukken. Door het hanteren van dergelijk taalgebruik komen we in een soort administratief en managementsdenken terecht. De resterende conflicten gaan dan grotendeels over culturele verschillen. In het publieke debat moeten we de huidige vorm van het wereldkapitalisme in vraag durven stellen.

2.6. Het geloof in de maakbaarheid van een samenleving

We moeten ons opnieuw het onmogelijke durven te verbeelden. Te vaak worden we immers geconfronteerd met de boodschap dat de huidige sociale, economische en culturele ruimtes het enige echte alternatief zijn. In het basiswerk moeten we de moed en durf aan de dag leggen om met de burgers waarmee we samen werken onze eigen werkelijkheid te verbeelden en te zoeken hoe we vanuit deze verbeelding onze werkelijkheid een nieuwe vorm en inhoud kunnen geven.

We moeten als het ware nieuwe verhalen durven ontwikkelen waarin we willen geloven en in onvrede durven leven met wat er nu is en bestaat.

Slavoj Zizek verwijst op een inspirerende manier naar het begrip 'universaliteit': *'De politieke universaliteit is de enige waartoe we toegang hebben. Dat is geen abstracte idealistische solidariteit, maar verbondenheid in de strijd. Het authentieke moment van solidariteit komt voor mij wanneer we – bijvoorbeeld als feministen en ecologen of als feministen en arbeiders – plotseling ontdekken: mijn God, we strijden waarachtig voor dezelfde zaak. Deze politieke universaliteit zou de enige authentieke*

⁸ Slavoj Zizek, Hartstocht voor het reële, een interview door Thomas Deichmann & Sabine Reul in De Groene Amsterdammer van 08/12/01

*zijn. Maar vandaag de dag ontbreekt die natuurlijk, omdat politiek in toenemende mate wordt gereduceerd tot het bereiken van compromissen tussen verschillende standpunten.*⁹

Afsluitend durf ik te stellen dat het meest positieve stedelijke project dat we kunnen realiseren een politiek project is waarbij we opnieuw willen ingaan op de tegengestelde belangen die diverse groepen burgers vertegenwoordigen en deze niet langer benoemen of omschrijven als 'culturele verschillen'. En waarbij we politieke macht willen ontwikkelen voor die groepen en burgers die op vandaag niet langer politiek gehoord en vertegenwoordigd worden. Democratie moet paradoxaal genoeg over diegenen gaan die geen naam en geen echte plaats hebben in onze samenleving. In dit politieke project moet er plaats zijn voor conflict en onenigheid en een radicaal-progressieve positionering!

Dominique Willaert – coördinator van Victoria Deluxe

Bronnen – andere dan de reeds vermelde en gebruikte citaten:

- Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (Verso, 2nd Edition, 2001) Hardback
- Laclau, Mouffe and Zizek, *New Theories of Discourse*, Jacob Torfing - uitgeverij Blackwell Publishers - Oxford - UK - 1999
- Jacques Rancière, *La Haine de la Démocratie*. La Fabrique, 2005
- Jacques Rancière, *Le Maître ignorant : Cinq leçons sur l'émancipation intellectuelle*. Fayard 1987 - 10/18 Poche, 2004
- Lukacs, Georg, John Rees (Translator), Slavoj Zizek and Esther Leslie. *A Defence of History and Class Consciousness*. Verso Books. July 2000, 182 pages, Hardcover
- Eric Corijn, Filip De Rynck (hoofdredactie), Christiaan Kesteloot, André Loeckx, Peter Cabus en Linda Boudry - Witboek Stedenbeleid – *De eeuw van de stad – Over stadsrepublieken en rastersteden* – 2003, Die Keure, Brugge

⁹ cf. voetnoot 7